

Ігор Кривошея, Людмила Якименко

ЗБЕРЕЖЕННЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО: ВІДНОВЛЕННЯ ПАЛЬМІРИ В УМОВАХ ВІЙНИ В СИРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАНЬ)

У статті простежено зусилля Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, спрямовані на збереження культурних надбань у Сирії, де було зруйновано або пошкоджено цінні зразки античного мистецтва. ЮНЕСКО, зокрема, шукає шляхи фінансування й способи консолідації міжнародної спільноти для сприяння відновленню сирійської Пальміри — одного з шести об'єктів, внесених до списку світової культурної спадщини.

Ключові слова: ЮНЕСКО, Сирійська Арабська Республіка, Пальміра, терористи, знищення культурної спадщини.

Війна в Сирії, крім низки військово-політичних, економічних, геостратегічних, гуманітарних проблем, із якими зіштовхнулася міжнародна спільнота й на вирішення яких вона спрямовує зусилля, актуалізувала потребу виробити більш ефективні механізми захисту культурної спадщини, що зазнає руйнувань, пошкоджень, розкрадань на тій території, де розгортаються воєнні дії. Регіон Близького Сходу (Сирія, Ємен, Лівія, Ліван, Єгипет, Ірак та ін.) у цьому відношенні найбільш вразливий. Тим більше, що десятки тамтешніх архітектурних, скульптурних, природних об'єктів внесено до списку ЮНЕСКО. Саме на цю організацію на сьогоднішній момент покладається відповідальність за збереження, реконструкцію, реставрацію історичних пам'яток, фінансування відновлювальних робіт по всьому світі, залучення до цього найкращих фахівців.

Справжнім випробуванням на міцність й ефективність для ЮНЕСКО стали трагічні події в Сирії й захоплення бойовиками Ісламської держави (ІДІЛ) Пальміри, що належить до шести об'єктів світової культурної спадщини. Експерти ЮНЕСКО повинні оцінити збитки, виробити план запобіжних заходів, відбудови зруйнованого терористами древнього міста. Так як всі ці проблеми постали на тлі цілої низки військово-політичних подій, геополітичного протистояння на Близькому Сході між США й РФ, боротьби з могутньою терористичною організацією, то актуальність теми не викликає сумніву й вимагає усестороннього аналізу й дослідження.

Про захоплення сирійської Пальміри, «перлини пустелі», про реакцію й дії ЮНЕСКО у зв'язку зі знищенням терористами античного мистецтва й про звільнення міста міжнародну громадськість найбільш оперативно інформують нові медіа, у тому числі інтернет-ЗМІ. Крім того, до повідомлень в мас-медіа про САР прикуто

увагу мільярдів ще й тому, що там триває боротьба з оплотом світового тероризму — Ісламською державою, тому основним джерелом дослідження слугують електронні й он-лайн видання.

Світова спадщина ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) — видатні культурні та природні цінності, що становлять надбання всього людства. У 1972 р. у Парижі на XVII сесії ЮНЕСКО була прийнята Конвенція про охорону світової культурної й природної спадщини (вступила в силу в 1975 р.). Перелічені в ній об'єкти представляють винятковий інтерес, історичну, естетичну й наукову цінність. Повністю поважаючи суверенітет держав, на території яких знаходяться ці об'єкти, і не порушуючи прав власності, передбачених національним законодавством, держави-учасниці Конвенції визнають, що охорона всесвітньої спадщини є обов'язком усього міжнародного співтовариства. Головна мета укладання списку Світової спадщини — зробити відомими й захистити об'єкти, які є унікальними у своєму роді.¹

До цього списку увійшли й стародавні руїни сирійського міста Пальміри, одного з шести об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Сирії. Вигідне географічне розташування в оазисі Сирійської пустелі між Дамаском і Євфратом, близько 240 км. на північний схід від першого й до 140 км. — від другого, дозволило Пальмірі стати одним із найбагатших міст пізньої античності, найважливішим культурним центром Стародавнього Світу. У I–II ст. мистецтво та архітектура Пальміри, де перепліталися кілька цивілізацій, поєднували в собі греко-римські

¹ Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/svitova-spadshtina-yunesko-v-ukraini/>

архітектурні й скульптурні канони, місцеві традиції та перські впливи.

Так, при в'їзді в місто стояв пам'ятник архітектури I століття нашої ери, розкішний храм Бела, верховного бога Сонця фінікійців. Згодом римляни замінили його на свого Юпітера. Поруч із храмом розташовувалася Тріумфальна арка — візитівка Пальміри. За переказами, через цю арку в Пальміру з перемогою в'їжджала легендарна цариця Зенобій, яка повстала проти влади Риму й захопила Сирію і Єгипет. На самій арці було викарбовано ім'я римського імператора Септимія Севера. Праворуч від головної дороги стояв ще один об'єкт ЮНЕСКО — побудований у другому столітті храм Баалшаміна, бога Неба. У нього жителі аравійської пустелі просили дощу. У п'ятому столітті він був перетворений у християнську церкву.² У місті розташовані й інші пам'ятники архітектури першого й другого століття нашої ери: більше тисячі колон, римський акведук, більше півтисячі гробниць. До початку конфлікту в Сирії Пальміру щорічно відвідували понад 150 тисяч туристів.

20 травня 2015 року Пальміра була захоплена бойовиками угруповання «Ісламська держава». Незабаром стало відомо про те, що вони почали знищувати зразки античного мистецтва. 27 червня терористи знесли статую «Лев Аллат». У серпні були підірвані два храми: 23 серпня — храм Баалшаміна, 30 серпня — храм Бела. 4 вересня було знищено три найкраще збережені похоронні вежі в Долині гробниць. Згодом Сирійське Державне агентство з охорони древніх пам'яток повідомило, що бойовиками була підірвана й знаменита Тріумфальна арка.³

За однією з версій, причиною такого варварства терористів стали пошуки золота й дорогоцінних речей. Де вони заховані, бойовики допитувалися в зберігача музею Халіда Асаада і його сина. «Вони хотіли знати, де золото, скарби, заховані в Пальмірі. Ми сказали їм, що головні цінності Пальміри — це колони, будівлі й статуї. Золота немає»,⁴ — розповів Халід аль-Асаад, керівник музею Пальміри.

Що залишилося, було не стільки зруйновано, скільки розграбовано. Частина фахівців

вважають, що деякі кадри, на яких терористи розгромлюють статуї — зрежисовані для відводу очей. «Ті демонстративні кадри, які ми бачили, як ІДІЛ руйнує музей або окремі об'єкти, мені здавалися, та й фахівцям, у якійсь мірі інсценованими, тому й не дивно, що частина творів мистецтва з Пальміри й з інших територій, захоплених терористами, з'явилася через певний час на світових чорних ринках»⁵, — розповів Михайло Швидкой, представник президента РФ із міжнародного культурного співробітництва.

ЮНЕСКО засудила вандалізм терористів. Комітет Всесвітньої спадщини прийняв декларацію про боротьбу проти знищення культурних цінностей: «Руйнування пам'яток на Близькому Сході, зокрема у Сирії, Ірані, Іраку, — це руйнування об'єктів всесвітньої спадщини, які входять до списку ЮНЕСКО. Це, звичайно, гнітючі факти. У плані боротьби з цим вандалізмом ЮНЕСКО в цьому році на Комітеті Всесвітньої спадщини прийняла таку декларацію по боротьбі з руйнуванням цих пам'яток <...>. Ми говоримо про Пальміру, яка входить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Але інші пам'ятники, а також і музейні цінності також представляють величезну значимість й історичну, і культурну для всього людства. Зараз, природно, важко говорити про те, як можна їх зберегти на території, яка окупована бойовиками»,⁶ — зазначив представник ЮНЕСКО.

Проте вихід спробували знайти. Після руйнування бойовиками Ісламської держави чергового унікального прадавнього храму — 2000-річного Баалшаміна в Пальмірі археологи Оксфорда й Гарварда розробили схему порятунку унікальної архітектури Близького Сходу. Історики запропонували терміново направити в регіон тисячі 3D-камер, які б всебічно зняли унікальні споруди. Згодом по цифрових копіях їх можна буде відтворити з максимально можливою точністю, принаймні, у віртуальній реальності. Інститути, що тісно співпрацюють із ЮНЕСКО, мають намір уже до кінця року зібрати близько п'яти мільйонів фото, на яких будуть відображені всі історично значимі артефакти — від месопотамських палаців до монет і глиняного посуду.

«Поміщаючи в цифрову реальність звіт про нашу історію, ми назавжди зробимо її недосяжною для вандалів і терористів», — відзначили вчені у своєму відкритому листі.⁷ Згідно

² На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн. евро [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_imire/content/201604031853-u2ir.htm

³ Пальмира — світова спадщина ЮНЕСКО, яку знищує ІДІЛ (ФОТО) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/13017-palmira-svtova-spadschina-yunesko-yaku-znischuye-gl-foto.html>

⁴ На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн. евро [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_imire/content/201604031853-u2ir.htm

⁵ Там же.

⁶ В ЮНЕСКО прокомментировали разрушение боевиками ИГ храма в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://govoritmoskva.ru/news/54681/>

⁷ Археологи знают, как уберечь визначні пам'ятки від ІДІЛ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrop-ua.net/publications/hi-tech/12892-arheologiznayut-yak-uberegiti-viznachn-pamyatki-ud-gl.html>

з попередніми підрахунками, на реалізацію цього задуму буде потрібно як мінімум 2 млн. фунтів стерлінгів.

Інститут цифрової археології, спільне підприємство, створене Гарвардським й Оксфордським університетами, а також «Музеєм майбутнього» (Дубаї, ОАЕ), взявся за реконструкцію зруйнованої Тріумфальної арки за допомогою 3D-принтера. У Лондоні вирішили відтворити фрагмент сирійської Пальміри. Презентація реконструкції повинна була відбутися на Трафальгарській площі. Крім того, ідентична арка мала постати й на Таймс-сквер, 5.⁸

У кінці травня 2015 року й Рада Безпеки ООН також засудила захоплення бойовиками стародавнього сирійського міста, прирівнюючи ці дії з терактом. «Члени Ради Безпеки рішуче засудили варварські терористичні акти, які продовжують здійснювати бойовики Ісламської держави в Сирії, у тому числі насильницьке захоплення Пальміри», — йшлося в документі. РБ ООН у черговий раз було заявлено, що терористичне угруповання повинно бути повалено, а «породжуваним нетерпимість, насильство й ненависть — викоринені». Крім того, Радбез закликала дозволити мирним жителям покинути зону бойових дій, підкресливши, що «основна відповідальність за захист населення лежить на сирійській владі».⁹

У РБ ООН також висловили стурбованість із приводу збереження розташованих у Пальмірі руїн стародавнього міста, які внесені до списку ЮНЕСКО. Адже терористи оголосили війну ще й культурним цінностям: вони ведуть кампанію зі знищення пам'яток культури й історії, розкрадають цінності в Іраку й Сирії. Члени Ради засудили подібні дії й звернули увагу на те, що ісламісти отримують прибуток від мародерства, продаючи награвані скарби на чорному ринку. У зв'язку з цим у заяві наголошувалося на необхідності притягнення до відповідальності винних у цих актах.¹⁰

І тільки майже через рік, 27 березня 2016 року, сирійські урядові війська за підтримки сил народного ополчення, «Соколів пустелі», і російської авіації повністю звільнили Пальміру від терористів. Територія міста, особливо історична частина, майже вся була замінована: вдалося виявити й знешкодити більше 3 тис. вибухонебезпечних

⁸ У Лондоні відтворюють фрагмент зруйнованої сирійської Пальміри [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/14388-uk-london-vdtvoryat-fragment-zruynovanoyi-siryiskoyi-palmri.html>

⁹ Совбез ООН приравняв захват Исламским государством Пальмиры к теракту [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://korrespondent.net/world/3518491-sovbez-oon-pryравnial-zakhvat-yslamskym-hosudarstvom-palmyru-k-teraktu>

¹⁰ Там же.

предметів, котрі могли нанести ще більшої шкоди «перлині пустелі». Стало зрозуміло, що, крім професійних саперів, потрібна допомога й сприяння міжнародних експертів-істориків та археологів.

У той же день у ході телефонної розмови генерального директора ЮНЕСКО пані Ірини Бокової з президентом РФ В. Путіним було обговорено питання захисту й збереження культурної спадщини Пальміри. «Я готова направити надзвичайну місію експертів ЮНЕСКО для оцінки збитку, нанесеного Пальмірі, об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»,¹¹ — заявила пані Бокова. Публікація офіційного повідомлення генерального директора ЮНЕСКО, у якому йшлося про окрему угоду з президентом Росії щодо відновлення Пальміри, викликала серйозне несхвалення, озвучене в низці газетних статей й онлайн-петиції вчених-археологів.¹²

Щодо останньої інформації про ситуацію з об'єктами в Пальмірі в телефонному режимі Ірина Бокова поспілкувалася з Маамуном Абдулкарімом, директором департаменту старожитностей Сирії. Той подякував генеральному директорові за пропозицію допомогти й підтвердив необхідність проведення відновлювальних робіт у місті саме під егідою ЮНЕСКО, як тільки вимоги безпеки на місцях будуть забезпечені.^{13, 14}

Ірина Бокова запевнила пана Абдулкаріма, що до кінця квітня 2016 року ЮНЕСКО проведе конференцію фахівців із реставрації об'єктів, а вже в найближчий час розпочнеться підготовка місії експертів ЮНЕСКО для експедиції в САР. Пані директор підтвердила свою цілковиту підтримку відбудови Пальміри, підкреслюючи «вирішальну роль культурної спадщини для життєстійкості, національної єдності й миру»¹⁵.

Уже 29 березня 2016 року ЮНЕСКО заснувала надзвичайний фонд по Сирії, куди будуть надходити добровільні внески країн-учасниць організації. Потім ці кошти спрямовуватимуться на відновлення культурних цінностей, у тому числі й у звільненому сирійською армією від терористів

¹¹ Генеральный директор ЮНЕСКО и Президент РФ Владимир Путин обсудили защиту культурного наследия Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unite4heritage.org/ru/node/98>

¹² Там же

¹³ В ЮНЕСКО створили фонд відновлення Пальміри [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://qha.com.ua/ua/kultura-mistetstvo/v-yunesko-stvorili-fond-vidnovlennya-palmiri/6117/>

¹⁴ ЮНЕСКО учредила чрезвычайный фонд на восстановление Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.interfax.ru/culture/500888>

¹⁵ Генеральный директор ЮНЕСКО и Президент РФ Владимир Путин обсудили защиту культурного наследия Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unite4heritage.org/ru/node/98>

ІДІЛ древнього міста.¹⁶ Постійний представник РФ при ЮНЕСКО Елеонора Митрофанова щодо цього заявила: «На сьогоднішній день у цьому фонді близько 2,7 млн євро, із них 2,5 млн — це гроші Євросоюзу й 170 тис. євро — Фінляндії»¹⁷.

Допомога ця буде більш ніж вчасна й потрібна. Як стало відомо, «за чотири роки військових дій у Сирії було зруйновано 300 археологічних пам'яток із 10 тисяч наявних у Сирійській Арабській Республіці».¹⁸

Також неодноразово висловлювалася стурбованість щодо потреби забезпечити стародавні руїни Пальміри від так званих «чорних археологів», адже «чорний» ринок культурних цінностей постійно поповнюється новими експонатами, викраденими й вивезеними зі САР. Цей протиправний бізнес був і залишається дуже прибутковим. Тим більше, що й самі ісламісти, «крім нафтових грошей», поповнювали й поповнюють свій бюджет і «грішми археологічними»¹⁹, не тільки руйнуючи, але й продаючи цінні речі.

Так, шматки Пальмірських колон, як припустили вчені, уже розійшлися по підпільних антикварних ринках. Варварський бізнес процвітає. Після повалення Саддама були розорені музеї в Іраку, після знищення Каддафі — у Лівії, ескалація громадянської війни в Ємені позбавляє можливості навіть оцінити масштаб втрат і руйнувань. І тільки місцеві вчені продовжують служіння під кулями й без копійки за душею.²⁰

У рамках 199-ї сесії Виконавчої ради ЮНЕСКО в Парижі одногосно була схвалена резолюція з питання збереження й відновлення Пальміри, а також інших культурних об'єктів у Сирії.

У кінці квітня туди відбула місія ЮНЕСКО під керівництвом директора Центру Всесвітньої спадщини пані Мегтільд Ресслер. Протягом кількох днів — із 24 по 26 квітня 2016 року — експерти, перебуваючи під охороною персоналу служби безпеки ООН, намагалися оцінити масштаб збитків, завданих музеям та археологічним об'єктам Пальміри. Іноземних колег супроводжував генеральний директор департаменту старожитностей і музеїв Сирії професор Маамун Абдулкарим.²¹

¹⁶ В ЮНЕСКО створили фонд відновлення Пальміри [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://qha.com.ua/ua/kultura-mistetstvo/v-yunesko-stvorili-fond-vidnovlennya-palmiri/6117/>

¹⁷ ЮНЕСКО учредила чрезвычайный фонд на восстановление Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.interfax.ru/culture/500888>

¹⁸ Там же.

¹⁹ Швидкой: важно избежать наплыва «черных археологов» в Пальмиру [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ria.ru/syria/20160331/1400329353.html>

²⁰ Хранитель Пальмиры отдал жизнь за сокровища (ВИДЕО) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://rusvesna.su/recent_opinions/1459704182

²¹ Эксперты ЮНЕСКО провели предварительную оценку масштаба разрушений объектов Всемирного на-

Уже наступного дня — 27 квітня — після повернення в Париж члени місії виступили з заявою, у якій підтвердили знищення значної частини саркофагів, обезголовлення статуї. Був також зафіксований факт руйнування Триумфальної арки й храму Баалшаміна, оцінено стан збереження Великої колонади долини гробниць й агори. Постраждали від рук терористів і будівлі Цитаделі Салах ад-Діна й національний музей. На той момент охопити масштаб збитків, завданих терористами храму Бели та цитаделі мамлюків, було неможливо: ще не завершилося розмінування древньої частини міста. Однак і погляду для фахівців було достатньо, аби зробити невтішний висновок: вони зазнали серйозних пошкоджень.

Разом із тим, за словами керівника групи Мехтільд Ресслер, незважаючи на всі зусилля бойовиків, повністю зруйнувати Пальміру їм не вдалося.²² «Об'єктам Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Пальмірі завдано шкоди, але в цілому можна говорити про їх збереження, — заявила вона. — Можу вам сказати, що завдано значної шкоди музею Пальміри. Друга частина стосується об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, археологічних об'єктів. Ми всі знаємо, що вони були пошкоджені, але в цілому ці об'єкти здаються цілісними й справжніми. Звичайно ж, необхідна додаткова оцінка на місці».²³ Також пані Ресслер поділилася неприємними враженнями: «Було відчуття, що ми потрапили на військову територію. Там нікого немає, крім сирійських і російських військовослужбовців, які допомагають владі розмінувати територію. Роботи в них поки що багато. Саме ж місто лежить у руїнах».²⁴

Інших експертів місії також потішило те, що низка знакових споруд Пальміри зберегла свою автентичність: за останніми оцінками, древня Пальміра вціліла на 80 %.²⁵ Сирійські вчені вважають, що зруйновану частину стародавнього міста можна відновити не менше ніж на 70–80 %.

слідия в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.unesco.org/new/ru/unesco/about-us/who-we-are/director-general/singleview-dg/news/unesco_experts_take_preliminary_stock_of_destruction_in_world_heritage_site_of_palmyra/#.V1m5pDWLTcs

²² Сирийская Пальмира лежит в руинах — эксперты ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://pressorg24.com/news?id=247039>

²³ В ЮНЕСКО прокомментировали ситуацию с объектами в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://rian.com.ua/culture/20160426/1009055615.html>

²⁴ Сирийская Пальмира лежит в руинах — эксперты ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://pressorg24.com/news?id=247039>

²⁵ В ЮНЕСКО прокомментировали ситуацию с объектами в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://rian.com.ua/culture/20160426/1009055615.html>

Робота фахівців може зайняти від 3 до 5 років, при цьому камінь буде використовуватися з каменоломні Ат-Тар під Пальмірою. Спеціалісти переконані, що саме там добували будівельний матеріал для стародавніх храмів.²⁶

Представники місії практично одразу склали перелік невідкладних заходів, покликаних не тільки вберегти те, що залишилося після варварських розправ над пам'ятками культури, забезпечити безпеку будівлі музею, здійснити документування, евакуацію, але й відновити все те, що можна. Особливо це стосується статуй. Тому майже одразу розпочалася кропітка робота з ідентифікації й опису фрагментів зруйнованих шедеврів. У цій справі ЮНЕСКО опирається на тісну співпрацю зі своїми партнерами й на місцеву владу, сподіваючись на допомогу сирійських ентузіастів, котрі довели свою спроможність навіть ціною власного життя захищати історичну пам'ять народу. Ірина Бокова наголосила на тому, що «Пальміра є основою сирійської самобутності й джерелом почуття гідності для всіх жителів Сирії. ЮНЕСКО, спільно з партнерами, має намір забезпечити збереження Пальміри та інших об'єктів у рамках проведення більш масштабних гуманітарних і миротворчих операцій».²⁷

Постійний представник Сербії в ЮНЕСКО Дарко Донасковіч заявив журналістам, що «міжнародне співтовариство просто зобов'язане допомогти у відновленні Пальміри, відсунувши в сторону політику». «ЮНЕСКО погодилася допомогти у відбудові міста. Ми віримо, що спільно ми зможемо повернути колишню Пальміру»,²⁸ — сказав Д. Донасковіч.

Учасники місії віддали належне мужності співробітників Головного управління старожитностей і музеїв Сирії, що продемонстрували відданість справі захисту скарбів, що належить як жителям Сирії, так і всьому людству. Хвилиною мовчання було вшановано пам'ять загиблих в Амфітеатрі.

Особливу пошану віддали Халіду аль-Асаду, колишньому директору музею, «панові Пальмірі» (як його називали друзі й колеги), що прийняв мученицьку смерть від рук терористів у серпні 2015 року: 82-річного вченого бойовики катували місяць, обезголовили й прямо перед входом

у музей Пальміри повісили на ліхтарному стовпі. Він був справжнім хранителем спадщини. Говорив мовою Христа — арамейською — і навіть дочку назвав на честь стародавньої цариці Зінобії. Уже під кулями Халід продовжував вивозити скарби Пальміри в Дамаск.

«Він був справжній музейник. Такою була його слава й репутація. Такого іншого музейного працівника в Сирії більше немає. Бойовики вимагали від Халіда, щоб він вказав, де зберігаються скарби Пальмірського музею, зокрема, золото. Їм же потрібні були чудові предмети, які виявлені в Пальмірі, для того, щоб їх продати <...>. Це варварство, якого не може бути. Але це сталося в ХХІ столітті!»²⁹ — зазначив Рауф Мунчаєв, член-кореспондент РАН, керівник сирійської експедиції Інституту археології РАН.

«Несподівано музейники опинилися на передовій цієї боротьби з таким відвертим злом. Музеї дратують людей, які хочуть, щоб пам'яті не було, — заявив директор державного Ермітажу, член-кореспондент РАН, сходознавець Михайло Піотровський. — Пальміра повинна стати символом того, що культура перебуває над усім, що всі ці зруйновані міста все одно постануть».³⁰

Не обійшлося й без міжнародного скандалу. Майже одразу після того, як у Пальмірі з'явилися російські військові й мінери, світову громадськість і представників ЮНЕСКО схвилювали й обурили повідомлення щодо того, що на території охоронної зони побудовано військову базу РФ. ЗМІ роздмухували скандал, посилаючись на відповідні знімки. Реакція міжнародної організації була миттєвою: ЮНЕСКО мала намір перевірити достовірність інформації, хоча її представники заявили, що швидше за все мова йде про тимчасове розміщення російських фахівців, котрі займаються розмінуванням Пальміри. У Міноборони РФ також повідомили, що в місті побудована не нова база, а тимчасовий табір підрозділів Міжнародного протимінного центру ЗС РФ, розміщення якого «повністю узгоджено з Міністерством культури й іншими державними відомствами САР».³¹

Голова сирійського департаменту старожитностей і музеїв Маамун Абдулкарим підтвердив це: він повідомив, що в місті зведені «невеликі казарми», які будуть одразу знесені, як тільки військові впораються зі своїм завданням: забезпечать безпеку й утримають територію під контролем держави. Він уточнив, що представники

²⁶ Там же.

²⁷ Эксперты ЮНЕСКО провели предварительную оценку масштаба разрушений объектов Всемирного наследия в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.unesco.org/new/ru/unesco/about-us/who-we-are/director-general/singleview-dg/news/unesco_experts_take_preliminary_stock_of_destruction_in_world_heritage_site_of_palmyra/#.V1m5pDWLTCs

²⁸ Представитель Сербии в ЮНЕСКО: восстановление Пальмиры — вне политики [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ria.ru/world/20160505/1427030394.html>

²⁹ Хранитель Пальмиры отдал жизнь за сокровища (ВИДЕО) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://rusvesna.su/recent_opinions/1459704182

³⁰ Там же.

³¹ Россия начала строительство военной базы на территории Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://inforesist.org/rossiya-nachala-stroitelstvo-voennoy-bazy-na-territorii-palmyry/>

збройних сил РФ не зверталися до його відомства за дозволом на будівництво чогось іншого.

Стосовно можливості зведення в заповідній зоні воєнного об'єкта Маамун Абдулкарим безапеляційно заявив: «Ми не дамо дозвіл на будівництво на території навіть маленької кімнати ні сирійської армії, ні російської, ні кому б то не було».³²

Ще більший шквал критики викликала заява російської сторони щодо планів Москви допомогти Сирії відродити Пальміру. Як повідомило французьке видання «Le Nouvel Observateur», група вчених-археологів (Мішель аль-Макдіссі, Міхал Гавліковський, Френк Бремер, Андреас Шмідт-Коліне й Морок Лебо, а також представники міжнародної історико-археологічної асоціації Shirin) закликала ЮНЕСКО (звернення до ЮНЕСКО має назву «Відновленню Пальміри — так! Поспіху — ні!») «діяти як нейтральна організація» при відбудові й збереженні сирійської Пальміри й «покласти край ситуації, при якій Росія одноосібно розпоряджається пам'ятниками Пальміри».³³ Усі перераховані археологи займалися відновленням Пальміри до 2011 року, коли в Сирії почалася війна.

Сирійські експерти з департаменту старожитностей після попереднього огляду кажуть, що, принаймні, храм Бела й Тріумфальну арку пощастить реконструювати, але цим безумовно повинні займатися науковці під егідою ЮНЕСКО. Справа в тому, що в організації жорсткі правила — нашвидку зведена/відновлена новобудова може бути виключена зі списку культурної

³² Россия начала строительство военной базы на территории Пальмиры [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <https://inforesist.org/rossiya-nachala-stroitelstvo-voennoy-bazyi-na-territorii-palmiryi/>

³³ Авторитетные ученые требуют от ЮНЕСКО не допустить восстановление Пальмиры россиянами [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://argumentua.com/novosti/avtoritetnye-uchenye-trebuyut-ot-yunesko-ne-dopustit-vosstanovlenie-palmiry-rossiyanami>

спадщини. Саме тому «збирається термінова місія ЮНЕСКО, що складається з провідних експертів по пам'ятках пізньої античності. Кожен член цієї місії напише свій індивідуальний звіт, де вкаже, що потрібно зробити в першу, другу, третю чергу, як здійснити реставрацію, яких фахівців запросити — аж до приблизного бюджету»,³⁴ — розповів Олексій Лидов, директор наукового центру східно-християнської культури, завідувачий відділом Інституту світової культури МДУ, експерт ЮНЕСКО. Як наслідок, «у Пальміри відмінні шанси залишитися в реєстрі ЮНЕСКО, враховуючи кваліфікацію й копітку роботу фахівців. Правда, на це підуть довгих 5–7 років».³⁵

Отже, після майже річного перебування в руках терористичного угруповання ІДІЛ Пальміру вдалося повернути сирійському народу. Варварське знищення бойовиками архітектурних і культурних надбань I–II ст. н.е. завдало значної шкоди об'єктам, внесеним до списку культурних цінностей ЮНЕСКО, однак і те, що знищено, і те, що залишилося можна реконструювати й реставрувати. Світова громадськість на чолі з ЮНЕСКО готова допомогти Сирії й фінансами, і фахівцями в цій нагальній справі.

Одна з Пальмірських богинь — Аллат, за припущеннями істориків, була одночасно богинею війни й родючості. Дивне поєднання, яке обіцяє Пальмірі продовження життя й після варварського вторгнення. Мало зберегти вікові стіни — головне не стерти пам'ять про героїв, які поклали життя на вівтар історії. Тому можна висловити оптимістичне сподівання, що Пальміра ще постане в усій своїй величі й красі перед захопленням зором мільйонів туристів, у тому числі — і з України.

³⁴ На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн. евро [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_imire/content/201604031853-u2ir.htm

³⁵ Там же.

ДЖЕРЕЛА

1. Авторитетные ученые требуют от ЮНЕСКО не допустить восстановление Пальмиры россиянами [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://argumentua.com/novosti/avtoritetnye-uchenye-trebuyut-ot-yunesko-ne-dopustit-vosstanovlenie-palmyry-rossiyanami>
2. Археологи знают, як уберегти визначні пам'ятки від ІДІЛ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ukrop-ua.net/publications/hi-tech/12892-arheologi-znayut-yak-uberegti-viznachn-ramyatki-vd-gl.html>
3. В ЮНЕСКО одобрили российскую резолюцию по восстановлению Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.tvc.ru/news/show/id/90272>
4. В ЮНЕСКО прокомментировали ситуацию с объектами в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://rian.com.ua/culture/20160426/1009055615.html>
5. В ЮНЕСКО прокомментировали разрушение боевиками ИГ храма в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://govoritmoskva.ru/news/54681/>
6. В ЮНЕСКО створили фонд відновлення Пальміри [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://qha.com.ua/ua/kultura-mistetstvo/v-yunesko-stvorili-fond-vidnovlennya-palmyri/6117/>
7. Генеральный директор ЮНЕСКО и Президент РФ Владимир Путин обсудили защиту культурного наследия Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unite4heritage.org/ru/node/98>
8. На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн евро [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/20160403_1853_u2ir.htm
9. Пальмира пережила оккупацию ИГИЛ лучше, чем ожидалось, — ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://rusvesna.su/news/1461936751>
10. Пальмира — світова спадщина ЮНЕСКО, яку знищує ІДІЛ (ФОТО) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/13017-palmyra-svtova-spadschina-yunesko-yaku-znischuye-gl-foto.html>
11. Представитель Сербии в ЮНЕСКО: восстановления Пальмиры — вне политики [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ria.ru/world/20160505/1427030394.html>
12. Прокаєва Влада. Всесвітня культурна і природна спадщина. Як її зберегти? / Влада Прокаєва [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/vsesvitnya-kulturna-i-prirodna-spadshchina-yak-yiyi-zbereg>
13. Россия начала строительство военной базы на территории Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://inforesist.org/rossiya-nachala-stroitelstvo-voennoy-bazy-na-territorii-palmyry/>
14. Сирийская Пальмира лежит в руинах — эксперты ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://pressorg24.com/news?id=247039>
15. Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/svitova-spadshtina-yunesko-v-ukraini/>
16. Скиба Микола. Щоб історичний «багаж» не нагадував валізи без ручки [Электронный ресурс] / Микола Скиба. — Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/shchob-istorichniy-bagazh-ne-nagaduvav-valizi-bez-ruchki>
17. Совбез ООН приравнял захват Исламским государством Пальмиры к теракту [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://korrespondent.net/world/3518491-sovbez-oon-pryravnial-zakhvat-yslamskym-hosudarstvom-palmyry-k-teraktu>
18. Співробітництво України та ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>
19. Террористы ИГИЛ уничтожили древнюю Триумфальную арку в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://inforesist.org/terroristy-igil-unichtozhili-drevnyuyu-triumfalnuyu-arku-v-palmyre/>
20. У Лондоні відтворюють фрагмент зруйнованої сирійської Пальміри [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/14388-u-london-vdtvoryat-fragment-zruynovanoyi-siryskoyi-palmyri.html>
21. Хранитель Пальмиры отдал жизнь за сокровища (ВИДЕО) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://rusvesna.su/recent_opinions/1459704182
22. Швыдкой: важно избежать наплыва «черных археологов» в Пальмиру [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ria.ru/syria/20160331/1400329353.html>
23. Эксперты ЮНЕСКО провели предварительную оценку масштаба разрушений объектов Всемирного наследия в Пальмире [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unesco.org/new/ru>
24. ЮНЕСКО учредила чрезвычайный фонд на восстановление Пальмиры [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.interfax.ru/culture/500888>

REFERENCES

1. Avtoritetnyie uchenyie trebuiut ot YuNESKO ne dopustit vosstanovlenie Palmiry rossiianami [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://argumentua.com/novosti/avtoritetnye-uchenye-trebuyut-ot-yunesko-ne-dopustit-vosstanovlenie-palmiry-rossiyanami>
2. Arkheologi znaiut, yak uberegy vyznachni pamiatky vid IDIL [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrop-ua.net/publications/hi-tech/12892-arheologi-znayut-yak-uberegi-viznachn-pamyatki-vd-gl.html>
3. V YuNESKO odobrili rossiyskuiu rezoliutsiiu po vosstanovleniiu Palmiry [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://www.tvc.ru/news/show/id/90272>
4. V YuNESKO prokomentirovali situatsiiu s ob'ektami v Palmire [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://rian.com.ua/culture/20160426/1009055615.html>
5. V YuNESKO prokomentirovali razrusheniie boevikami IG khrama v Palmire [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://govoritmoskva.ru/news/54681/>
6. V YuNESKO stvorily fond vidnovlennia Palmiry [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://qha.com.ua/ua/kultura-mistetstvo/v-yunesko-stvorili-fond-vidnovlennya-palmiri/6117/>
7. Generalnyi direktor YuNESKO i Prezident RF Vladimir Putin obsudili zashchitu kulturnogo nasledia Palmiry [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://www.unite4heritage.org/ru/node/98>
8. Na vosstanovlenie kakikh ob'ektov v Palmire YuNESKO potratit sotni mln yevro [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/20160403_1853_u2ir.htm
9. Palmira perezhila okkupatsiiu IGIL luchshe, chem ozhidalos. — YuNESKO [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://rusvesna.su/news/1461936751>
10. Palmira — svitova spadshchyna YuNESKO, yaku znyshchue IDIL (FOTO) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/13017-palmra-svitova-spadshchina-yunesko-yaku-znischuye-gl-foto.html>
11. Predstavitel Serbii v YuNESKO: vosstanovleniia Palmiry — vne politiki [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://ria.ru/world/20160505/1427030394.html>
12. Prokaeva Vlada. Vsesvitnia kulturna i pryrodna spadshchyna. Yak yii zberegy? / Vlada Prokaeva [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/vsesvitnya-kulturna-i-prirodna-spadshchina-yak-yiyi-zberegt>
13. Rossiia nachala stroitelstvo voennoi bazy na territorii Palmiry [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <https://inforesist.org/rossiya-nachala-stroitelstvo-voennoy-bazy-na-territorii-palmiry/>
14. Siriiskaia Palmira lezhit v ruinakh — eksperty YuNESKO [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://pressorg24.com/news?id=247039>
15. Svitova spadshchyna YuNESKO v Ukraini [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/svitova-spadshchina-yunesko-v-ukraini/>
16. Skyba Mykola. Shchob istorichniy «bahazh» ne nahaduvav valizy bez ruchky / Mykola Skyba [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/shchob-istorichniy-bagazh-ne-nagaduvav-valizi-bez-ruchki>
17. Sovbez OON priravnial zakhvat Islamskim gosudarstvom Palmiry k teraktu [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://korrespondent.net/world/3518491-sovbez-oon-priravnial-zakhvat-islamskym-hosudarstvom-palmyry-k-teraktu>
18. Spivrobitnytstvo Ukrainy ta YuNESKO [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>
19. Terroristy IGIL unichtozhili drevniuiu Triumfalnuiu arku v Palmire [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <https://inforesist.org/terroristy-igil-unichtozhili-drevnyuyu-triumfalnuyu-arku-v-palmire/>
20. U Londoni vidtvoriat fragment zruinovanoi siriiskoi Palmiry [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/14388-u-london-vdtvoryat-fragment-zruynovanoyi-siryskoyi-palmri.html>
21. Hranitel Palmiry otdal zhizn za sokrovishcha (VIDEO) [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : http://rusvesna.su/recent_opinions/1459704182
22. Shvydkoi: vazhno izbezhat naplyva «chernykh arkheologov» v Palmiru [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://ria.ru/syria/20160331/1400329353.html>
23. Eksperty YuNESKO proveli predvaritelniuu otsenku masshtaba razrusheniia ob'ektov Vsemirnogo nasledia v Palmire [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://www.unesco.org/new/ru/>
24. YuNESKO uchredila chrezvychainyi fond na vosstanovleniie Palmiry [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : <http://www.interfax.ru/culture/500888>

Игорь Кривошея, Людмила Якименко

**СОХРАНЕНИЕ МИРОВОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ЮНЕСКО:
ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПАЛЬМИРЫ В УСЛОВИЯХ ВОЙНЫ В СИРИИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ИЗДАНИЙ)**

В статье прослежены усилия Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры, направленные на сохранение культурного наследия в Сирии, где были разрушены или повреждены ценные образцы античного искусства. ЮНЕСКО, в частности, ищет источники финансирования и способы консолидации мировой общественности для содействия восстановлению сирийской Пальмиры — одного из шести объектов, внесенных в список мирового наследия.

Ключевые слова: ЮНЕСКО, Сирийская Арабская Республика, Пальмира, террористы, уничтожение культурного наследия.

I. Kryvosheia, L. Iakymenko

**PRESERVATION OF UNESCO WORLD CULTURAL HERITAGE:
RESTORATION OF PALMYRA DURING THE WAR IN SYRIA
(BASED ON ELECTRONIC EDITIONS)**

The war in Syria, in addition to a number of military-political, geo-strategic and humanitarian challenges with which the international community faced and directed efforts, actualized the need to develop more effective mechanisms for the protection of cultural heritage, which is undergoing destruction, damage, theft in the territory where military operations unfold. Middle East region (Syria, Yemen, Libya, Lebanon, Egypt, Iraq, etc.) are the most vulnerable in this respect. In addition, there are dozens of architectural, sculptural and natural sites were added to the UNESCO list. It is the very organization at the moment, which is responsible for the preservation, rehabilitation, restoration of historical monuments, the financing of restoration work worldwide and the best professionals involvement.

Tragic events in Syria and capture Palmyra belonging to six World Heritage sites by the militants of the Islamic State (ISIL), were the real test of the strength and effectiveness for UNESCO. UNESCO experts have to assess the damage, develop a plan of preventive measures, the reconstruction of destroyed ancient city by terrorists. Since all of these problems arose against the backdrop of a series of military and political events, geopolitical confrontation in the Middle East between the US and Russia, the struggle with the powerful terrorist organization, the importance of the subject no doubt requires a comprehensive analysis and research.

New media, including online media, efficiently inform the international community on the capture of Palmyra, "the pearl of the desert", by Syria, the response and actions of UNESCO in connection with the destruction of ancient art by terrorists and about the city liberation. In addition, reports in the media about the CAP attracted the attention of billions people because the fight against global terrorism stronghold — the Islamic state is in progress, that is why electronic and online publications serve as the main source of research.

On May 20, 2015 Palmyra was captured by terrorists of "Islamic state" grouping. Soon it became known that they began to destroy the ancient monuments. On June 27, they demolished the statue "Lion Allat". In August, two churches were blown up: on August 23 — Temple of Baalshamina, on August 30 — the temple of Bel. On September 4, three best preserved funerary tower tombs in the Valley were destroyed. Later, Syrian State Agency for the Protection of ancient monuments reported that militants had exploded the famous Arc de Triomphe. According to one version, terrorists began the search for gold and precious things and that is the reason for this vandalism.

After almost a year stay in the hands of the terrorist group IDIL, on March 27, 2016 Palmyra was returned to the Syrian people. Military barbaric destruction of architectural and cultural heritage of the I-II century inflicted irreparable damage to the objects included in the list of UNESCO cultural values, but what was destroyed and what is left can be reconstructed. The world community led by UNESCO is ready to help Syria with finances and experts in this urgent matter.

Key words: UNESCO, Syrian Arab Republic, Palmyra, terrorists, destruction of cultural heritage.

Дата надходження статті до редакції: 3 червня 2016 р.